

Parashat Wajeshev (Bereshiet/Genesis 37-41)

In deze en de volgende parashot Mikets, Wajigash en Wajéchi volgen we Jacob en zijn zonen tot hun aankomst en vestiging in Egypte. Centraal staat de figuur van Josef. De geschiedenis speelt zich om hém af, vanaf zijn jongelingschap, als hij – lieveling van zijn vader – door jaloerse broeders als slaaf wordt verkocht, via zijn opklimmen tot Egyptische onderkoning, die zijn door hongersnood geteisterde vader, broers in het rijke Egypte een woonplaats biedt, tot en met zijn dood, waarna het voorspel tot de Exodus een aanvang neemt.

Het begint met de puber Josef, de lieveling van zijn vader en drager van de kleurige mantel, die lasterpraatjes over zijn broers aan vader overbrengt (de midrasj zegt: overtredingen door de broers van de Noachitische wetten).

Als Jozef ook nog naïef zijn dromen vertelt, waarin hij overheersend centraal staat, zijn de broers een prooi van de jaloersheid, willen ze hem ombrengen als hij hen opzoekt op het veld. Uiteindelijk besluiten de broers, onder invloed van Juda, de voorlopig in een put geworpen Josef te verkopen. In het rondvertelde verhaal en in de commentaren lees je altijd, dat ze dat ook werkelijk gedaan hebben. Maar dat is nog niet zo zeker. Er staat letterlijk:

"Laten we hem aan die Ismaëlieten verkopen in plaats van hem om te brengen; hij is tenslotte onze broer, ons eigen vlees en bloed.' De anderen stemden hiermee in. Intussen waren er Midjanitische kooplieden langs gekomen en hadden Josef uit de put getrokken en hem aan de Ismaëlieten voor twintig zilverstukken verkocht en die Ismaëlieten namen Josef mee naar Egypte. Toen Ruben weer bij de put kwam en ontdekte dat Josef er niet meer in zat, scheurde hij zijn kleren. Hij ging naar zijn broers terug. 'De jongen is weg!' riep hij. 'Wat nu, wat moet ik nu!' "

Hebben de broers nu Josef eerst aan de Midjanitische kooplieden verkocht of waren die hen voor? Voor het laatste pleit, dat Ruben uiterst verrast was toen hij Josef uit de put wilde halen en hem niet aantrof. In dit laatste geval is hun verraderlijk handelen misschien minder beladen, ze hebben dan voorts ook geen bloedgeld van de kooplieden ontvangen.

Verder zijn ze in deze constructie ook veel onzekerder over Josefs lot. Hij was plotseling weg en kan ook door wilde dieren zijn verscheurd. Misschien zagen ze de karavaan voorbij trekken en vermoedden ze dat Josef daarbij was.

Nechama Leibowitz behandelt deze kwestie uitgebreid; ze vermeldt hoe vele commentatoren komen tot een viervoudige doorverkoop van Josef: broers naar Midjanieten, Midjanieten naar Ismaëlieten, Ismaëlieten naar Medanieten. Medanieten aan Farao's generaal Potifar (waarvan overigens in de volgende parasha weer staat dat hij koopt van de Ismaëlieten).

Uiteindelijk voelt Leibowitz ook het meeste voor de hierboven geopperde hypothese. Zie verder haar betoog op de internetpagina met haar shioeriem (lessen).

Jacov werd in de waan gebracht van Josefs dood door zijn kleurige mantel met geitenbloed te bewerken en aan de ontstelde vader te tonen. Jacov stort zich in diepe rouw.

Als een plots intermezzo krijgen we nu het verhaal van Juda en zijn schoondochter Tamar, die achtereenvolgens de twee zonen van Juda, Er en Onan, huwt en dan aan de dood verliest. Als gesluierde hoer verleidt en misleidt ze vervolgens haar schoonvader en weduwnaar. Ze baart hem een tweeling en ze openbaart zich dan aan Juda als de moeder van zijn zonen, door hem de onderpanden te tonen die ze indertijd als hoer van hem kreeg.

Dan schakelen we weer naar Josef. In Egypte heeft hij steeds succes, in het begin echter steeds onderbroken door diepe terugslagen. Als slaaf van generaal Potifar klimt hij op tot house manager; hij weerstaat verleidingspogingen van zijn vrouw, maar komt toch door haar toedoen in de gevangenis. Ook daar boert hij toch weer goed, - hij weet steeds vertrouwen te winnen - en wordt een soort assistent directeur van de gevangenis. Daar komen ook twee belangrijke hovelingen terecht, de schenker en de bakker. Josef is een expert in dromen, zoals eerder al gebleken. Hij verklaart de dromen van de beide heren, die ook weldra precies zo uitkomen, de schenker komt spoedig vrij en de bakker wordt opgehangen. De schenker zal later nog een belangrijke rol spelen om Josef aan het hof van de Farao te halen.

De wegwijzer

Het lijkt een vrij onbelangrijk detail dat in 37: 15-18 wordt verteld:

(NBV)“15 Toen Josef daar in het veld rondwaalde, kwam hij iemand tegen die hem vroeg wie hij zocht. 16 'Ik ben op zoek naar mijn broers,' antwoordde hij. 'Kunt u me zeggen waar zij het vee aan het weiden zijn?' 17 'Ze zijn hier niet meer,' zei de ander, 'ik hoorde hen zeggen dat ze naar Dotan wilden.' Josef ging zijn broers achterna en trof hen in Dotan aan.”

Uitgangspunt bij Tora-verklaring is dat er nooit iets voor niets staat.

Ook al lijkt het een onbelangrijk detail, het feit dat het is opgenomen in het verhaal houdt in dat het een betekenis of boodschap heeft.

In de hierboven opgenomen vertaling staat, dat Josef 'iemand tegenkwam'. Letterlijk vertaald staat er: 'Jiemtsehoe iesh' ofwel: een man (iesh) vond hem. Wanneer er sprake is van een anonieme 'man' gaat het in de Tora meermalen om een instroming in de manifeste wereld van een transcendente kracht, die een belangrijke wending teweeg brengt. Soms wordt hij een 'man' genoemd, zoals de mannen die bij Awraham op bezoek komen en hem de geboorte van Jitschak in het vooruitzicht stellen; en zoals de 'man' met wie Jacov heeft geworsteld aan de Jabbok.

Soms wordt hij een boodschapper genoemd. een 'mal'ach', later via het Griekse equivalent 'angelos' vertaald als 'engel'.

De veel geraadpleegde Middeleeuwse commentator Rabbi Shlomo Jitschaki (RASHI) verklaart beknopt, dat het hier gaat om (de engel) Gabriël; zie ook het boek Daniël, waarin gewag wordt gemaakt van 'een man Gabriël', waar het duidelijk gaat om een engel-achtig fenomeen (Daniël 9:21)

Daarmee kiest deze commentator duidelijk voor de interpretatie dat het hier een ingreep van de Eeuwige betreft.

Hoe het ook zij, het is duidelijk dat het hier een draaipunt betreft in de afwikkeling van het drama van Josef en zijn broeders, ja zelfs in de geschiedenis en het lot van Israël. Josef was verdwaald. Als hij de man niet had ontmoet had hij zijn broeders waarschijnlijk nooit gevonden. Misschien was hij wilde dieren tegengekomen, rovers, misschien was hij onverrichter zake teruggekeerd naar het kamp van zijn vader.

Hij was waarschijnlijk nooit in Egypte terecht gekomen (en als

hij er onverhoopt toch terecht zou zijn gekomen had zijn geschiedenis zich daar heel anders ontwikkeld; was de broederschuld niet opgetreden; was Josef nooit de redder van zijn familie geworden). Waarschijnlijk was Jacov en zijn zeventig mensen nooit in Egypte aangeland, althans niet op de manier zoals in de Tora beschreven met de vestiging in het land Chosjen, de bevolkingsaanwas, de toenemende onderdrukking en tenslotte de Exodus.

Toeval of sturing?

Is het toeval dat de 'man' op de weg van de verdwaalde Josef kwam?

Eeuw in eeuw uit is de vraag of een essentiële schakelgebeurtenis (b.v. een ontmoeting) nu zuiver toeval is geweest of een ingreep Gods. Het is een onderwerp, dat gezellig bediscussieerd werd en wordt aan de borreltafel (of bij het nomaden kampvuur, wie weet) en tussen wetenschappers, theologen en filosofen, in gewichtige academische fora. Op belangrijke historische keerpunten, maar ook in de individuele levens van onberoemde personen zijn er staaltjes van al dan niet schijnbaar toeval te geven.

Wie ben ik om een overzicht te geven van de stand van deze discussie, die in populair wetenschappelijke vorm een eigentijdse variant kent – waar het gaat over biologische evolutie - onder de noemer van 'intelligent design'?

Ik wijs er hier op, dat de Tora suggereert, dat er een bovenmenselijke, zo u wil goddelijke sturing is. Een sturing, die kennelijk wil, dat Josef zijn beproeving tegemoet gaat, dat de broeders hun dwaling aan hem begaan, zodat Josef vanuit de diepste put via toppen en dalen naar zijn hoogste glorie kan stijgen, waardoor hij zijn familieleden vanuit hun ontberingen een veilige plaats van welvaart kan bieden, welke plaats weer wordt tot een oord van ellende, van waaruit zij uiteindelijk uit de slavenketens bevrijd optrekken naar de Sinaj, waar zij de openbaring van de Tora krijgen, waarna etcetera de geschiedenis verder rolt met een beurtelings oplichtende dan weer in duistere raadselachtigheid verzinkende finaliteit.

Misschien is onze grootste vrijheid als mens niet zozeer dat wij in opperste vrijheid kunnen kiezen als wel dat wij de vrijheid hebben ons af te sluiten óf ons te openen voor welke

boodschapper dan ook die ons vanuit een hogere dimensie met zijn tekens, met zijn richtingwijzing tracht te bereiken.

Misschien is dat de kwaliteit van Josef geweest – behalve dat hij een helder verstand had, een prima intuïtie, een visie om te schouwen en dromen in hun essentie te begrijpen - : de kwaliteit om in de nood van het moment, verdwaald in eindeloze velden, open te staan voor tekenen, die de juiste richting aangaven; en wie weet geeft dat aan die hogere dimensie (God zo u wilt) de gelegenheid zich te openbaren met de noodzakelijke weg die te gaan is.

Tenslotte: het is opvallend hoe vaak de aanvankelijke menselijke verkeerdheden, dwalingen, en zonden, de geschiedenis juist essentieel vooruit duwen. Met het eten van de boom der kennis begint de geschiedenis der mensen; de jaloesheid en na-ijver van Josefs broeders brengen Joseef - en uiteindelijk Israël – in Egypte. In deze zelfde parasha brengt de zonde van Juda met Tamar het nageslacht voort dat zal leiden tot David Ha-Melech (koning David) en diens zonde met Batsheva brengt Shlomo Ha-Melech voort.

3 januari 2006 Rob Cassuto